

Potyautasok vagy ellenszegülők?

Hogyan értelmezzük a gazdasági protekcionizmust?

165 évvel ezelőtt elődeink – hazafias hévtől buzgó kebellet – büszkén vállalták, hogy csak magyar árut vesznek és fellendítik a magyar ipart. A mai hasonló törekvések nem szalonképesek; a nemzetközi közösség elítéli a gazdasági nacionalizmust, s a világgazdasági válságból való kilábalás akadályának tekinti. *Tempora mutantur*, és mi is velük változunk.

A globalizáció gazdaságtana azon az előfeltevésen alapszik, hogy a gazdasági nyitottság és az akadálymentes nemzetközi kereskedelem növeli a jólétet. 1950 és 2000 között a világ összes nemzeti terméke hétszeresére nőtt, miközben a világkereskedelem volumene 23-szorosára bővült. A fejlődés gazdaságtanával foglalkozó egyes tudósok szerint a szegény országok számára a nyitottság és a szabadkereskedelem nem hasznos; növeli a belső feszültségeket és még nagyobb lemaradáshoz vezet. Az igazság azonban az, hogy a világ legszegényebb országainak sorában olyanokat találunk (elsősorban fekete-Afrikában), melyek kimaradtak a globalizációból. (A többiek legfeljebb amiatt panaszkodhatnak, hogy a globalizáció előnyei – mind az egyes országok között, mind országokon belül – egyenlőtlenül oszlanak meg, növekednek a jövedelem-különbségek.) Ebből kifolyólag mind a világkereskedelemben, mind az egyes regionális integrációkban (esetünkben az EU közös piacán) alapesetben tilos a nemzeti piac védelme vagy a hazai ipar támogatása és az importkorlátozás. Kielezett helyzetben, válság idején ez még inkább tiltandó, hiszen ha a globalizáció növelte a jólétet és az össz-keresletet, a befelé fordulás csökkenti azt, márpedig a válság oka főként az elégtelen kereslet.

Gazdasági patriotizmus, vagy nacionalista protekcionizmus? Egyáltalán, van-e esélye a válságkezelésnek nemzeti keretek között? Ha minden ország azt tenné, az a globális gazdaság végét és az abból származó előnyök megszűntét jelentené. De ha csak egyes országok lépnek erre az útra, miközben a többiek a válság globális kezelésén fáradoznak, a külön úton járók érdemtelenül részesednek az utóbbiak erőfeszítéseinek sikeréből. (Ezt nevezi a közgazdaságtan potyautas-jelenségnek: ha nem fizetünk a közjavakért, vagy egy közös politika költségeiért, csupán az előnyeiket élvezzük.) A protekcionista tehát könnyebben kijuttatná országukat a válságból, ha a többség nem protekcionista... ez csapdahelyzet.

Az Európai Unió legnagyobb teljesítménye az egységes piac létrehozása: 1993. január elsejétől érvényesül a „négy szabadság”. A termékek már korábban megvalósult szabad mozgásán felül a tőkék, szolgáltatások és emberek is szabadon áramolhatnak (az utóbbi az újonnan belépőkre csak korlátokkal igaz). Világméretben a WTO, World Trade Organisation örökdió a kereskedelem szabadsága felett. Többéves tárgyalási szakaszok eredményeképpen liberalizálják az egyes ágazatok kereskedelmét, azaz lebontják, csökkentik az azok útjában álló vámtételeket (a fontosabbak: Kennedy Round, tokiói körtárgyalások, uruguayi forduló, Doha; legújabban a szolgáltatások vannak napirenden.). A válságból való nemzeti menekülési kísérletek ezeket az eredményeket veszélyeztetik.

Ha a globalizáció főszereplői, a nemzetközi szervezetek, a transznacionális vállalatok és a nemzetközi pénztőke felől nézzük a jelenséget, az ártalmas potyautasság: a nemzetállamok sunyi módon csak a saját vállalataikat és polgáraikat akarják részesíteni a dinamizálás előnyeiből. De rá lehet-e bízni a globalizációra? Van-e még gazdasági szerepe a

nemzetállamoknak a globális szinten? És megerősíthetők-e a nemzetközi gazdasági szervezetek oly módon, hogy minden rájuk háruló feladatot el tudjanak látni? Fel kell tennünk tehát azt a kérdést is, hogy ha nincs világválság, minden maradt volna a régiben? Nem lehetséges, hogy a válság csupán ürügy arra, hogy az államok ellenszegüljenek a globalizációnak, illetve az Európai Bizottság egységesítő törekvéseinek?

Korábban a protekcionizmus a nemzeti vállalatok külföldi tőke általi felvásárlásának a megakadályozásában jelentkezett. Emlékezzünk a néhány évvel ezelőtti történetekre: Franciaországot felháborította, hogy a PepsiCo, az amerikai élelmiszeripari óriás érdeklődött a Danone iránt. Ezt követően a francia kormány államosítással akadályozta meg, hogy a Suez nevezetű közszolgáltatási magáncéget egy olasz vállalat felvásárolja, majd pedig 11 szektort stratégiai „érzékenynek” nyilvánított, hogy megvédje a külföldi befektetőktől. Ez a szabad tőkeáramlás elvének nyilvánvaló megsértése volt. Mindez magyarázható a franciák híres *dirigizmusával*; Franciaországban az állami beavatkozás sosem volt szitokszó. Az viszont, hogy Amerika, a világkereskedelelem liberalizálásának élharcosa megakadályozta egy informatikai cég kínai felvásárlását, majd pedig azt, hogy egyes kikötői arab kézbe kerüljenek, bizarr fejlemény volt. Ezeket akkor a nemzetközi sajtó Villepin korábbi francia miniszterelnök szóhasználatával *patrióta gazdaságpolitikának* nevezte és úgy tekintette, mint a liberalizáció vereségének a bizonyítékait. Hasonló lépésekre törekedett a spanyol és az olasz kormány is, de a Brüsszeli Bizottság 2006-ban határozottan fellépett a szándékok ellen. „A gazdasági patriotizmus fölött eljárt az idő, az nincs összhangban az egységes belső piaccal”, jelentette ki Neelie Kroes versenybiztos.

A nemzeti gazdaságok védelme ma abban a törekvésben jelentkezik, hogy megpróbálják megakadályozni, hogy a horribilis összegekbe kerülő válságellenes és konjunktúraélénkítő csomagok hatása átszivárogjon a határokon túlra, más országok gazdaságát élénkítse. Ebben megint csak a franciák vezetnek. Érdekes fejlemény, hogy az újonnan belépett kelet-európai országok élesen tiltakoznak a nemzeti protekcionizmus ellen: a február 28-i brüsszeli EU-csúcs előtt Varsóban tanácskoztak erről. Ez azzal magyarázható, hogy a gazdag országok nagyobb volumenű, bőkezűbb támogatást engedhetnek meg maguknak, tehát a szegényebbek rosszul járnak, ha ez a gyakorlat elharapózik.

A BusinessEurope, az európai üzleti élet csúcsszereplőinek a szervezete elsősorban az Európán kívüli protekcionizmust ítéli el. Azt várja az Európai Bizottságtól, hogy lépjen fel a WTO szabályait és a G20-ak megállapodását sorozatban megszegő Kína, Oroszország, Ukrajna, India, Indonézia, és Brazília, összességében húsz ország ellen. Az „inkább a szomszéd tehene dögöljön meg” politikák ugyanis elmélyítik és elnyújtják a válságot. A szervezet elsősorban az indiai acélipar védelmét, Oroszország és Ukrajna felemelt autóimport-vámjait, Kína nyersanyagexport-korlátozását, Indonézia, Brazília és a Mercosur (a latinamerikai kereskedelmi övezet) kiterjedt importkorlátozását kifogásolja. Nagyon rosszkor jön ez most, amikor 1982 óta tavaly először csökkent a világkereskedelelem volumene: az amerikai import 21%-kal, a kínai 43%-kal zuhant vissza, s emögött jelentékeny importkorlátozások is állnak.

A protekcionizmus nemzetközi kiterjedésére utal, hogy az EU és Kanada is nehezményezi, hogy Obama elnök közel 800 milliárd dolláros gazdaságmentő csomagjában szerepel egy *Buy American* klauzúra (melyre még a kampány során tett ígéretet). A program keretében megvalósuló beruházásokban ugyanis csak Amerikában gyártott vasat, acélt és ipari terméket szabad felhasználni. Ez súlyosan sérti a WTO-szabályozást.

A nemzeti protekcionizmus elleni harcban Mirek Topolánek cseh kormányfő, az EU jelenlegi elnöke és Catherine Ashton kereskedelmi biztos elsősorban a WTO-ra számít: a Világkereskedelmi Szervezetnek hatásos mechanizmust kellene kialakítania az importkorlátozó, vagy exportösztönző nemzeti intézkedések gyors elbírálására és megbélyegzésére. A dohai körtárgyalások felújítása és befejezése is nagyban hozzájárulna a nemzetközi kereskedelem akadálymentesítéséhez. (Ezek a tárgyalások tavaly nyáron akadtak el, az USA és a fejlődő országok közötti, a mezőgazdasági importszabályozásról vallott ellentétes nézetek miatt.) Sokat várnak a G20-ak április 2-án esedékes újabb tanácskozásától is. Topolánek azt megelőzően rendkívüli EU-csúcsot kíván tartani a protekcionizmus ellen.

Ezeket a jelenségeket elsősorban úgy kell interpretálnunk, hogy miközben a gazdasági és pénzügyi tevékenységek egyre inkább globális jellegűek, nem kielégítő a válságkezelés, és egyáltalán, e folyamatok (elsősorban a pénzügyi szféra) nemzetközi, nemzetek feletti szabályozásának intézményrendszere. (Amivel nem azt akarjuk állítani, hogy ha ez a feltétel megteremtődne, a válságok kiküszöbölhetőek lennének; azok a tőkés gazdaság normál velejárói.) A nemzetközi szervezetek nem képesek kellőképpen szabályozni a globális folyamatokat. De kérdés, hogy valóban ez lenne a nemzetállamok célja? Lemondani a nemzetgazdaságok feletti folyamatok szabályozásának a lehetőségéről?

Ha *A* ország kedvezményt ad polgárainak a használt autók lecseréléséhez, *B* ország viszont nem, *A* ország erőfeszítésének (költségvetési kiadása növelésének) hasznát *B* ország is élvezi, mert a *B* országban gyártott autók iránt is megnő a kereslet. Ha *B* ország is bevezeti ezt a kedvezményt, mindketten jól járnak. De ha *A* ország a kedvezményt csak a saját gyártmányaira alkalmazza, ezzel kizárja a forgalom növekedéséből *B* ország autóit. Ez protekcionizmus, melyre nyilvánvalóan *A* ország válaszlépése fog következni, ő is ugyanezt teszi. Ezzel máris csökkent a két ország közötti kereskedelem. A nemzetek felett álló szabályozásnak meg kellene tiltania az egyoldalú nemzeti kedvezményeket, vagy pedig mások kizárását abból. Ha vannak olyanok, akik nem diszkriminálnak, azok járnak jól, akik diszkriminálnak. Ha mindenki diszkriminál, mindenki rosszul jár. Ez az elméleti képlet. Minél gyorsabban diszkriminál valaki, miközben a többiek nem, annál jobban jár – legalább is rövid távon. Ráadásul ha az illető kormány mondjuk választások előtt áll, elég nehéz lemondania a rögtön kínálkozó előnyökről.

A nemzetközi szervezeteket nyilvánvalóan meg lehetne erősíteni, lehetne újakat is létrehozni (lásd pl. Angela Merkel javaslatát), de hatókörük semmiképpen sem léphetne túl azon a határon, amiről az egyes nemzetállamok hajlandók lennének lemondani. De hol van ez a határ; vagy létezik-e egyáltalán? - hiszen a belső és külső gazdaság szét sem választható egymástól. A gazdasági protekcionizmus tömeges elharapózódása arra utal, hogy az elmúlt egy-két évtizedben a transznacionális vállalatok és a nemzetközi pénztőke által kikényszerített globalizáció és liberalizálás túlmélt az egyébként ezen elveket valló gazdag országok kormányai is optimálisnak tartanának. Végül is az a következtetés vonható le, hogy a nemzetállamok nem hajlandók gazdasági szuverenitásukról lemondani csupán azért, mert egyes döntéseiknek (ha ugyan nem minden egyes döntésüknek) jelentős nemzetközi kihatása is van. És ők hivatottak helyreállítani azt a káoszt is, ami a globális szereplők tevékenységével óhatatlanul együtt jár.

E bonyolult helyzetet talán úgy összegezzük, hogy az egyéni, nemzeti válságkezelési törekvések megnehezítik a világgazdasági válság leküzdését. Az összehangolt válságkezelés, a potyautasságból és szabadúszásból fakadó előnyök megakadályozása hamarabb hozna világméretű javulást, hamarabb visszaállhatna a válság előtti állapot. De elképzelhető, hogy

ezekben az egyénieskedő, patrióta gazdaságpolitikákban benne rejlik a globalizációval szembeni elégedetlenség, a félelem attól, hogy a nemzeti gazdasági szuverenitás és döntéshozatal ilyen nagy mértékben átkerüljön a nemzetközi gazdasági intézmények, a nemzetközi pénztőke és a transznacionális vállalatok hatáskörébe. Azaz: a világgazdasági válság leküzdésére hozott nemzeti szintű intézkedések a globalizációval szembeni ellenállásnak is tekinthetők.

Bp, 2009 márc 8.

Kiss Károly

A cikk a Magyar Nemzet hétvégi Magazinja számára készült, de a lap nem közölte.